

ուղղուեցան, որովհետեւ ան ալ իր լատինացեղ քրոջ խտալիայի պէս միշտ առաջին գծի վրայ կը գտնուի երբ հարցը լատին քաղաքակրթութեան ծաւալման մասին է՝ անոնց մէջ որ ծարաւի են:

Լուի Ֆիլիպի եղած ղեմում մը ամենէն սիրալիր և լայն ընդունելութիւնը գտաւ։ 1846 Յունիս 11ի հրովարտակը անոր փայլուն ապացոյցն է։ Նոյն տարիէն Մուրա-տեան Վարժարանը կը հաստատուէր Փարիզ Rue Monsieur 12ի վրայ, վայելելով սիրալիր ասպնջականութիւն և յարատեւ խորախոյս Լուի Ֆիլիպի Կառավարութենէն՝ որու Կիզոյ և Լամարթին նախարարները սիրով կը նախագահէին պարզեաբաշխու-թեան հանգէսներուն։ Այսպէս երկրորդ շրջանը կը սկսէր Մուրատեան Վարժարանի՝ 1846-1870։

Փրանկ-Գերմանական պատերազմի սեւ օրերուն ստիպուեցաւ վերստին փակել իր դռները և գնաց ձուլուեցաւ Վենետիկեանին հետ, խոստանալով նորէն Զրանսա դառնալ՝ երբ պարագաները թոյլ տային:

Քսանեւ չորսամեայ համեմատաբար կարճ շրջանը հարուստ եղաւ հունձքով: Այն Ազգին տուաւ բազմութիւն մը քաղաքագէտ, մտաւորական անձնաւորութիւններու, որոնք պատիւ կը բերեն թէ՛ Հայ ազգին և թէ՛ երկրին որ զանոնք կազմեց:

Սնոնցմէ մէկ քանին միայն կը թուեմ, որովհետեւ կատարեալ ցանկը իսկապէս երկար պիտի ըլլայ:

Եագուպ Արթին փաշա՝ Կրթական Նախարար Եզրպառնի. Միքայէլ փորթուգալ և Յովհ. Սազրզ յաջորդաբար Նախարարներ Օսմանեան Կայսերական Գանձին. Գր. Պըյըքլեան՝ Ռումանիոյ վճռարեկ ատեանի դատաւոր. Մեզգոն խան՝ Իրանի Կայսեր դեսպան Արեւմտեան Եւրոպայի զանազան մայրաքաղաքներու մէջ, և որ նկատուած է իբրեւ ծնող իրանեան Սահմանադրութեան: Պազրկեան Խան զօրավարը՝ Իրանի պետութեան զանազան վարչութեանց վերանորոգիչ: Գր. Սինապեան՝ Նախարար Երկրագործութեան, Հանքերու և Անտառներու Թուրքիոյ մէջ. Արամ Երամ՝ Ծերակուտական Օսմանեան կայսրութեան. Կարապետ Գարազաշ՝ Ելեւմտագէտ՝ Անդամ Թուրքիոյ պետական Խորհուրդի եւն եւն:

Այս բարձր անձնաւորութեանց վրայ հարկ է աւելցնել անունները բանաստեղծ, մատենագիր, գրագէտ զէմբերու, ինչպէս են, Պէշիկթաշեան, Թէրզեան, Աճէմեան, Վարուժան՝ գլխաւորները միայն, յետոյ, ճարտարագէտ, նկարիչ, ուսուցիչ, ճարտարապետ, քիմիագէտ, բժիշկ, փաստաբան, թատերագիր, ճարտարարուեստագէտ, վաճառական, հրապարակագիր, որոնց մաս մը՝ Վենետիկոյ Վարժարանէն, մէկ խօսքով մարդկային գործունէութեան բոլոր ասպարէզներուն մէջ երեւելի անձնաւորութիւններ, որոնք փառաւորեցին իրենց շրջանը և մեծ փայլ տուին հայ անուան Արեւելքի և Արեւմուտքի մէջ:

Մուրատեան Վարժարանի երրորդ շրջանն ալ Ֆրանսայի մէջ կը սկսի, Սէնի Կոնստանտինովսկայի վրայ, Ղազարեան 1928-ին միայն, որովհետեւ պարագաները թոյլ չտուին որ Միխիթարեան վեր. Հայերը աւելի շուտ Ֆրանսա դառնային պահելով 1870-ին տուած իրենց խոստումը:

Հաճոյք և պարտք է միանգամայն այս հանդիսաւոր առթիւ յայտարարել թէ Մուրատեան Վարժարանը 1928ին ֆրանս. Հանրապետական կառավարութեան կողմէ այն բարեացակամ և վեհանձն ընդունելութիւնը գտաւ՝ ինչ որ գտած էր Լուի Թիլիփի օրով. վասն զի աւանդութիւնները չեն մեռնիր վարչաձեւերուն հետ, այլ կը վերապրին, որովհետեւ ամէն բանէ առաջ ֆրանսական են անոնք, ֆրանսական հոգւոյն մէջ են:

Եթէ Կիզոններ ու Լամարթիններ այսօր պատմութեան անցած են, ժորժ Լէյկեր,

մեր աշխարհը շատ քիչ ունի: Եւ քիչերէն է Մուրատ – Ռափայէլեան Վարժարանը»: Ստուգիւ ծաղիկ և կամ լաւ եւս՝ ամենագեղեցիկ ծաղիկներու սերմնարան, որ իր դալար ու դարաւոր կեանքը կը պարտի միջավայրին՝ ուր տնկուած է:

Այս նկատմամբ իրաւացիօրէն կը հարցնէր հայ հրապարակագիր մը թէ՛ ինչո՞ւ Հայկական ուրիշ կըթական Հաստատութիւններ, հանգերձ այնու որ առաւելագոյն զբամագլուխ և միջոցներ ունին, չեն կըցած և դեռ չեն կընար ունենալ Վենետիկոյ այս Հայ Վարժարանին զարգացումը և տալ՝ եթէ ոչ աւելի՝ գէթ ասոր հաւասար արդիւնք։— Եւ կը պատասխանէր պատուական խորհրդածութեամբ մը՝ թէ հարկ է ճանչնալ միջավայրին ազդեցութիւնն և ներգործութիւնը կըթական Հաստատութեանց վրայ, և այս տեսակէտով Մուրատ — Ռափայէլեան Վարժարանը բախտն ունեցաւ հաստատուելու միջավայրի մը մէջ՝ որ մտաւոր, գեղարուեստական և բարոյական կերպով հզօր է և սնուցիչ և ոգեւորող։ Գոհանանք ասով՝ շեշտելու համար այսօր թէ որքան պարտական է Հայ ժողովուրդը այս միջավայրին։

Խտալիա որ բախտաւոր է ունենալով Պետրոսի Աթոռը՝ կեդրոն Լնդհանրական Եկեղեցւոյ, ուսկից կը ճառագայթէ Հռոմէականութիւնը ամենամաքուր և ամենէն կենսատու գաղափարականներուն՝ աշխարհի բարոյական բժշկութեան, ժողովուրդներու անկեղծ եղբայրութեան, քաղաքակրթութեան՝ հիմնուած Աւետարանի վրայ, Խտալիա բոլոր դարերու ամէնազգի մշակոյթի, գիտութեան ամէն մասնաճիւղի, ամէն գեղարուեստի երկիրը, պանծալի Հասարակապետութեանց Խտալիան մինչեւ միութիւնը, հաշտութիւնը և միութիւնը հոգիներու, այդ Խտալիան մտաւորական, գեղարուեստական և բարոյական միջավայրն է այն Վարժարանին՝ որուն Հարիւրամեակը կը տօնենք։

Եւ երբ կը խորհիմ որ, Լատինական ուրիշ երկիր մը մերձաւոր Յորանսա՝ որուն հետ կապուած է Արեւելքը յարատեւ աւանդութիւններով, իր մայրաքաղաքի դռները բացած է Մուրատեան Վարժարանին, կարծես թէ ինքն ալ մրցելով հայ մշակոյթին նկատմամբ իր բաժինով, երբ կը վերջիշեմ մարդկօրէն դիպուածական այս պարագաները, խորապէս կը համոզուիմ որ Նախախնամութիւնը ապագայ մը վերապահած է Հայ ժողովրդեան, կըթուած սերունդի մը միջոցաւ՝ որ մակարդը պիտի ըլլայ աւանդական քաղաքակրթութեան՝ արդի զարգացման ամբողջ պաշարով:

Հետեւաբար պէտք է գոհութիւն մատուցանենք Աստուծոյ յետոյ Ս. Աթոռին՝ որ միշտ քաջալերած է և ապահոված իր անմիջական հոգածութեամբ այս կրկնակ Հաստատութեան կանոնաւոր ընթացքը. շնորհակալութիւն խաւաւկան իշխանութեանց որ առատաձեռն եղան իրենց հոգածութեամբ, իրենց ազնիւ և վեհանձն խնամքներով՝ ինչպէս Մխիթարեան Հայրերուն բոլոր ձեռնարկներուն, այսպէս նաեւ այն մեծ Վարժարանին. շնորհակալութիւն Մխիթարեան Միաբանութեան սիրելի և վաստակաւոր Հայրերուն, որոնք հակառակ ամէն դժուարութեանց և ոչ թեթեւ խոչընդոտներու՝ գիտցան համապատասխանել Մուրատ—Ռափաէլեան Վարժարաններու մեծ Բարեւրաններուն. գիրենք կը վստահացնեմ յանուն Ն. Ս. Գերեջանիկ Կաթողիկոսին՝ որ Հայ Պատրիարքութիւնը ուրախ պիտի ըլլայ իրենց տրամադրութեան տակ ղեկելով իր ամբողջ հնարաւոր միջոցները որպէս զի իրենց գործը միշտ աւելի ընդարձակուի և տարածուի Հայկական թեմերուն և Առաքելութեանց մէջ:

Հիմակ ալ, Թոյլ տրուի ինձ որ մեր լեզուով քանի մը յանձնարարութիւններ րնեմ այս Վարժարանի հախիկն և հերկայ Սաներուն:

Սիրելի Պատանիներ,

Աւելորդ է ըսել որ Վարժարանիս Հարիւրամեայ կայտառութիւնը ձեր երիտաւարդութեան պսակն է և դուք անոր յոյսն և ակնկալութիւնն էք՝ մնալով Ազգին ալ լաւագոյն տարրը: Բայց այդ դիրքը պահելու և հատուցանելու համար ըստ արժանւոյն

ձեր Վարժարանին հանդէպ ունեցած պարտքերնիդ, պահելու համար քարձր անոր պատիւը, կեանքը առ յաւէտ օգտակար Հայութեան, հարկ է որ նախանձախնդիր ըլլաք մանաւանդ երեք պահանջներու, զորս ունի վախճանը, Վարժարանս, Ազգին շահը:

Նախ սորվելու էք հոս և պահելու էք՝ անկէ տալու Միութեան, Համերաշխու
թեան հոգի ամէն պարագայի մէջ: Միակ մեղադրանքը որ կ'ըլլայ մեզի ամէն գաղ-
թավայրի մէջ, թերութիւնը որ երեսնիս կը զարնուի բարեկամներէ և թշնամիներէ՝
անմիաբանութիւնն է: Գուք, Մուրատ-Ռափայէլեան հին ու նոր Սաներ, պիտի սրբէք
այդ արատը, պիտի ուղղէք մեղադրանքը, և միութեամբ իրարու մօտ պիտի բերէք
ուժեր՝ զորս անհամաձայնութիւնը ցրուելով կը վատնէ, դուք բարի օրինակ պիտի
ըլլաք ամէն տեղ համերաշխութեան, որով միայն կարելի է վերաշինել կործանածը,
վերագրաւել ազգային նախանձելի դիրքը անցեալի, վերստանալ ինչ որ կորուսինք:
Միութենէն վերջ ձեզի կը յանձնարարեմ յարգ ու բախնդրութիւն բարոյականու-
թեան. Հայ ընտանիքները կրցան մնալ, աճիլ, բազմանալ ամենավատ շրջապատի ու
միջավայրի մէջ՝ մաքուր ու պատուաւոր: Եւրոպացիներու բերնէն լսած, զրքերու մէջ
կարդացած եմ հպարտութեամբ այս մասին Հայ գերդաստանի ջատագովութիւնը:

Ներվական ջարդը չկրցաւ բնաջնջել մեր ցեղը, բարոյական ջարդը կրնայ ընել այդ՝ եթէ չյարգուի ընտանեկան սրբութիւն, անհատական առողջ ու մաքուր կենցաղ։ Այս մասին ամէն յանձնարարութիւն քիչ է, բայց դուք քիչով կրնաք շատ հասկնալ։

Միութեան ու բարոյականութեան երաշխաւորութիւնը կրօնքի մէջ է: Կրօնաւ-
սէր եղէք, Պատանիներ. կրօնքը ամենավսեմ գաղափարներու, ազնուագոյն զգացում-
ներու ստանտուն է, անկէ դուրս և անոր հակառակ ամէն զրուծիւն ու մեթոտ գետ-
նաքարէ է, ստորնացուցիչ, խանգարիչ ամէն բնական ու զրական կարգի և կանոնի:

Բանական ենք անբան չենք, և պետք ունինք զԽորհրդս զՀայր սրբինք բռնովու որպէս զի ոտքի վրայ կենանք ոչ միայն անհատական՝ այլ նաև տոհմային կեանքի պայքարին մէջ։

Մաղթելով Մուրատ-Ռափայելեան Սաներուդ որ Ազգրմ, Հայուլթնան մէջ պահէք զարգացողական ամէն մարդերու մէջ այս մեծ սկզբունքները, կը հաղորդեմ ձեզ ամենուդ մեր Ամեն, Հոգեւոր Տիրոջ սրտագեղ Հայրապետական օրհնութիւնները:

ՎԵՐԶԱԲԱՆ ԱԶՈԼՈՅԻ ՄԷՋ

[illegible]

Պարտական եմ ուղղելու շնորհակալու և երախտագետ խօսք մը այն տղնիւ ընդու-
նելութեան փոխարէն՝ զոր ըրին Ազգային յարգելի Քաղաքապետն ու քաղաքացիները։

Երբոր Եւզ մ'առաջ Պարոն կոմս իրագնէր իր իրաւունքները իրաւունք դնար՝
Քոռնարոններու վեհ դղեակը՝ ազնուութեամբ պատշգամէ մը ինծի ցոյց տուաւ Վե-
նետկեան զիւթիչ տեսարանը, յիշեցի սրտաշարժ դէպք մը, որուն մէջ պիտի ուզէի
տեսնել՝ ինչ որ կը թելադրէ ինծի երախտագէտ սիրտը այս պահուս։ Սկզբաւորայ մէջ
օրիորդ մը ամէն օր կը կտրէր վազըով ծովամերձ գիւղի մը ճամբաները՝ հերարձակ,
ցնցոտիներով ու բոկոտն, որ ելլելով դէպ ի ծով ցցուած ժայռի մը վրան և կանգնած
բազկատարած՝ աչքերը սեւեռած կը զիտէր հորիզոնը, կը փնտռէր այն անձը՝ որ քանի
մ'ամիս առաջ իրեն կեանքի ընկեր եղած էր և իրմէ խլուած էր, ստիպուելով մեկնիլ
հեռաւոր ծովափներ։ Դժբախտ հարսը խելագարած ամուսնոյն ցաւալի բաժանման
հեռաւոր ծովափներ։

պատճառաւ՝ ի զուր կը սպասէր անոր ու կը փնտռէր զայն՝ գոռացող ալիքներու մէջէն անծայր հորիզոնին վրայ. և երբ բազումները թուլցած վար կ'իյնային, ամէն օր կը կրկնէր այս եղբերգական յանկեղծը. «Ասկից անդին բան չի տեսնուիր»։ Երբ մեռաւ հէք կիներ առանց իր սիրելին տեսնելու, գիւղացիները զայն թաղեցին յիշեալ ժայռին վրայ, զրելով այս վերտառութիւնը «Ասկից անդին բան չի տեսնուիր»։

Գաղափարներու յարակցութեամբ՝ քանի որ փրոֆ. Կիւրեղեան իր ճառին մէջ ըսաւ՝ թէ հոս տնկած է գոնէ Այրարատի անունը, Կիպրոսի ու Հայաստանի թագուհւոյ մը բարձր աշտարակէն մտածեցի տեսնել ճշմարիտ Այրարատը և հոն կանգուն Հայաստանը որ իրենները կը փնտռէ, և որ իր յոյսերուն ու բողոքներուն մէջ խաբուած կը գոչէ. «Ասկից անդին բան չի տեսնուիր»։

Բայց, կենդանի է Տէր, հոս տեղէն, Ազոլոյէն՝ վենետեան գաւառէն, Իտալիայէն մենք կրնանք նշմարել ինչ որ անհնար է հայրենի լեռներու մէջ։ Հոս վենետիկոյ մէջ կղզեկի մը ծոցը՝ զոր կարելի է կոչել Նոյի տապանը, որ ազատած կործանիչ փոթորիկներէն, և փոխադրուած է Այրարատի սուրբ լեռներէն. Իտալիոյ մէջ կայ Հայաստանի փառահեղ պատմութեան վաւերաթուղթերու ու յուշարձաններու հաւաքածոյ մը՝ որով կենդանի է Հայաստան, որ աչքերը ապագային վրայ սեւեռելով կրնայ հանգչիլ ազատութեան, անկախութեան, վերածնունդի երջանիկ օրերու յուսով։ Այո՛, Տեառք, Իտալիայէն որ ալ յաղթական կերպով կը կցէ իր աւանդութիւնները Հռոմէականութեան հետ, որ Հայաստանի սահմանակից է, ան կրնայ տեսնել՝ ինչ որ կարելի չէ Այրարատէն որ այսօր իրենք չէ, և կրնայ յուսալ վերագտնել զայն՝ և անոր հետ ինչ որ կորուսած է, հաւաքել հոն իր ցիրուցան որդիքը՝ իբր ազատ և անկախ ժողովուրդ։

Այսօրուան Իտալիայէն որուն անլուծանելիօրէն կը զօղուի Հռոմի անունը, Հայաստան և մենք կրնանք աղաղակել Հարիւրամեայ տօնակատարութիւններու տեսիլքով թէ՛ Ասկից անդին կը տեսնուի այն՝ որուն կը տեսնանք։

Քանի որ Հայկական պատմութիւնն և աւանդութիւնը կապուած են Հռոմի պատմութեան հետ, ոչ թէ միայն անոր համար որ Հռոմ խորտակեաց զբազում գոռնոս Հայոց, և ոչ փոխադարձաբար անոր համար որ Յաւուրս երկուց մեծագոր արքայից Տիգրանայ և Մինդրատայ քսանհէհնդ տարի պարտութիւններ կրեց (Հռոմ), այլ ուրովհետեւ մինչ ընտանեաց և Հռոմի ուխտագանց և մատնիչ Անտոնիոս մը՝ Կղէտ պատրայէն հմայուած՝ կը զրթէր դաշնակից Հայաստանի Ուխտին, անդին Հոկտաւիանոս մը Հռոմի մէջ կը սնուցանէր, կը կրթէր և կը պատրաստէր ժառանգներ Հայոց Գահին՝ զոր կը վերահաստատէր Կղէտպատրայի նաւատորմին պարտութենէն վերջ։

Այսօր սակայն Մուրատ-Ռափայէլեան Վարժարաններու Հարիւրամեայ տօնախմբութեանց առթիւ, այս դասական գեղեցիկ երկրին մէջ՝ որուն գլուխը կը պսակուի կայսերական թագով մը՝ Նախախնամական Մարդու մը ձեռքով, ներշնչուած Հռովմէական ոգիէն, ուրախութեամբ կը տեսնեմ որ հոս կը սնին, կը կրթուին ու կը ձեւանան Հայաստանի գաւառներ՝ բերկրալից հիւրասիրուած աշխարհիս զանազան քաղաքներէն՝ հոս Քոռնարոյի փողբիկ քաղաքին՝ ազնիւ Ազոլոյի մէջ։

Ուստի մինչ շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ այսքան խրախուսիչ հիւրընկալութեան համար, մինչ կը զրուստեմ Իտալիոյ մեծութիւնը, մինչ յարգալիբ կը խոնարհիմ թագաւոր և Կայսր փառահեղ անուններուն առջեւ, և յաղթական Դուքսի մը, կը գտնեմ կանգուն Հայաստանը այս բարձունքներուն վրայ, ուր կը կարգամ վերածնութեան և կեանքի քանդակուած վերտառութիւնը. Ասկից կը տեսնուի վերածնիլը Հայաստանի, արդարակորովութեամբ ժողովուրդի մը՝ ազնիւ, հզօր Հռոմէական հաւատով, Նախախնամութենէն սահմանուած մեծ գործերու համար։ Կեցցէ՛ Իտալիա։

ՀԱՄԱՅՆՈՒԹԱՆԻ

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱՅ ՇՐՋԱՆԻ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ԵՒ ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐՎԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ՍԵՄԵՐԷՆ ՆԵՐՍ

Ա.

Պերճաշուր հանդէսները որ այնքան խանդավառ տեղի ունեցան ի վենետիկ և այլուր՝ մեր զոյգ Վարժարաններու անդրանիկ Դարադարձին առթիւ, ովսանաններ էին այն հոյակապ Գործին՝ որուն ծնունդ տուին ազգային մեծ Բարերարները Սամուէլ Մուրատ և Եղուարդ Ռափայէլ։

Ոսկեամուս անուններ, որոնք սահմանուած են անմահանալու հայ սրտերու մէջ։ Եւ եթէ փառաւորութեան անոնց յիշատակը ոչ միայն ազգային՝ այլ և օտար շրջանակներու արտայայտութեանց տարափով, պատճառը՝ միջազգային գնահատանքի արժանի իրենց ազգաշէն ծրագիրն էր, որ ցայսօր տուաւ Հայ Ազգիս հարիւրամեայ հարուստ բերք մը։

Սոյն կրկնակ վառարաններու հալոցներուն մէջ զարնուեցան, կերտուեցան Հայ նորանոր սերունդներ, պատրաստուեցան վսեմ և ընտիր շառաւիղներ, որոնք յետոյ Հայրենի Աշխարհի և զանազան վայրերու մէջ իբրեւ զիտութեան և արուեստի ջահաւորներ՝ պանծացուցին բովանդակ քաղաքակիրթ աշխարհի առջեւ ազգային պատիւը, հայ անունը։

Եւ իսկապէս այդ նախանձելի հունձքն է, որ այսօր համախումբ կը յօրինէ մեծագործ զոյգ Հիմնադիրներու ճակատին վրայ՝ դրասանգ մը սքանչազեղ պսակներէ։

*
* *

Արդարութեան պարտքը դեռ բոլորովին լրացուած չի՝ կրնար ըլլալ, եթէ նոյնքան կարեւոր ուրիշ կէտ մը եւս չգրաւէ մեր մասնաւոր ուշադրութիւնը։

Բարենախանձ Հիմնադիրներն ինքնին պիտի պահանջեն իբրեւ պարտք արդարութեան՝ այս յօրեկինական հանդէսներուն, որ հրապարակաւ ճանչցուի ու գնահատուի իրենց կողքին այն գործունէութիւնը՝ զոր անընդհատ ունեցած է իրենց Հաստատու թեանց սեմերէն ներս՝ դարաշրջանի մը մէջ՝ Մեծին Մխիթարայ այս Ուխտը իր անդամներուն միջոցաւ։

Անդաստան մը եթէ չունենայ իր անձնանուէր ու քաջափորձ մշակները, երկիրը

կը խոպանանայ ու քիչ ատենէն բոլորովին անճանաչելի կը դառնայ։ Կը խոպանանայ ու քիչ ատենէն բոլորովին լրացուած Հաստատութիւն

Այսօր Մ. Ռափայէլեան